

Іван Олександрович КОСТЯШКІН

д.ю.н., професор, зав. кафедри, Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8476-9583>

e-mail: kostyshkin@meta.ua

Сергій Володимирович ЗАВЕРУХА

к.ю.н., доцент кафедри, Хмельницький університет управління та права імені Леоніда Юзькова

ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-8898-0536>

e-mail: valeriya5@ukr.net

ПРАВОВИЙ РЕЖИМ РАДІОАКТИВНО ЗАБРУДНЕНИХ ТЕРИТОРІЙ: ПРОБЛЕМИ ЕКОЛОГІЧНОГО ОЗДОРОВЛЕННЯ

У статті піднято проблеми правового режиму радіоактивно забруднених територій. Обґрунтовується комплексний підхід до правового забезпечення екологічного оздоровлення радіоактивно забруднених територій. Локалізація таких територій – шляхом запровадження природоохоронного режиму з обмеженим характером антропогенного впливу. Визначено комплекс заходів, спрямованих на вилучення або нейтралізацію радіоактивно опромінюючих компонентів. Забезпечення пріоритетного бюджетного фінансування заходів з екологічного оздоровлення радіоактивно забруднених територій та об'єктів, як складника національної безпеки.

Ключові слова: правовий режим, екологічне оздоровлення, радіоактивне забруднення

ВСТУП

Право на екологічно безпечне довкілля є умовою виживання як окремої людини, так і людства загалом. Відтак, науково-технічний прогрес завжди має бути підпорядкований вимогам екологічної безпеки. На жаль, пошук нових джерел енергії та їх експлуатація інколи зумовлює техногенні катастрофи міжнародного масштабу, як аварія на Чорнобильській АЕС, або залишає інші радіоактивно забруднені території через видобуток уранових руд тощо. Враховуючи надзвичайно тривалий період відновлення радіоактивно забруднених територій, а також доволі значну зону ураження, особливо гостро постає питання екологічного оздоровлення вказаних територій, що актуалізується в умовах нашого поступу до європейської спільноти та вимагає особливої уваги під час російської агресії. За таких умов питання правового режиму радіоактивно забруднених територій у контексті екологічного оздоровлення з метою їх сталого використання для нинішнього та майбутніх поколінь, є актуальним та потребує наукового обґрунтування.

На доктринальному рівні проблеми правового режиму радіоактивно забруднених територій досліджувались: В.І. Андрейцевим, Г.І. Балюк, А.П. Гетьманом, Т.О. Коваленко, Н.Р. Малишевою, В.В. Носіком, Ю.П. Пахолок О. В. Сушик та іншими вченими, проте в рамках нашої роботи розглядається проблематика відновлення та екологічного оздоровлення радіоактивно забруднених територій як умова сталого розвитку, що є запорукою збереження природних ресурсів для майбутніх поколінь.

МЕТА дослідження – розкриття науково-теоретичних і нормативних засад відновлення та екологічного оздоровлення радіоактивно забруднених територій.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Для досягнення поставленої мети дослідження засто-

совано комплексний підхід до аналізу питань, що стосуються проблем правового забезпечення екологічного оздоровлення радіоактивно забруднених територій. Під час підготовки дослідження застосовано дві групи методів наукового пізнання: загальнонаукові (діалектичний, метод системного, логічного аналізу та синтезу, формально-логічний, структурно-функціональний та комплексного аналізу), а також спеціально-правові методи дослідження (порівняльно-правовий, конкретизації і тлумачення правових норм, формально-юридичний).

За допомогою діалектичного методу пізнання проаналізовано соціальний зміст правових норм, що покликано збалансувати суспільні та приватні інтереси у процесі екологічного оздоровлення радіоактивно забруднених територій.

Метод системного, логічного аналізу та синтезу у поєднанні з формально-логічним методом дали змогу розкрити правові засади та обґрунтувати пріоритет екологічного оздоровлення радіоактивно забруднених територій у процесі сталого розвитку, сформулювати окремі аспекти правового режиму радіоактивно забруднених територій.

Структурно-функціональний метод у поєднанні з методом тлумачення та конкретизації правових норм покладено в основу формулювання конституційних засад забезпечення екологічної безпеки як основи для відновлення та екологічного оздоровлення радіоактивно забруднених територій.

За допомогою формально-юридичного методу виявлено також недоліки нормативного забезпечення відновлення та екологічного оздоровлення радіоактивно забруднених територій та визначено шляхи їх подолання.

РЕЗУЛЬТАТИ

Поняття правового режиму тих чи інших категорій земель або окремих земельних ділянок за загальним правилом обумовлено їх цільовим призначенням та

включає певні права та обов'язки власників землі та землекористувачів. В.І. Семчик під правовим режимом розглядає встановлені правовими нормами право власності і користування земельними ділянками, порядок та умови їх набуття у власність чи користування, зміну і припинення права власності, порядок та умови використання відповідно до цільового призначення, правової охорони земель і відповідальності за порушення земельних прав і земельного законодавства [1, с. 428]. На думку Н.І. Титової, правовий режим включає сукупність правових норм, що встановлюють певний порядок землекористування певних видів [2, с. 252]. А.М. Мірошніченко визначає правовий режим земель як встановлений правовими нормами порядок поведінки стосовно земель [1, с. 428].

Узагальнюючи наявні підходи, можемо дійти висновку, що правовий режим земель – це визначений законодавчо порядок їх використання для задоволення найширшого кола потреб у межах цільового призначення з дотриманням встановлених обмежень та обов'язків у сфері охорони та відновлення земель. Правовий режим передбачає три групи повноважень власників та користувачів – це права, обов'язки та обмеження. Водночас особливістю правового режиму будь-якої категорії земель є пріоритет вимог екологічної безпеки та неприпустимість погіршення природних якостей землі.

Зі свого боку, правовий режим радіоактивно забруднених територій має свої особливості, зумовлені фактором негативного впливу іонізуючого опромінення на людину та навколишнє природне середовище загалом, що обумовлює необхідність локалізації такого впливу та подальше відновлення екологічної рівноваги. Відтак, розглядаючи правовий режим радіоактивно забруднених територій, варто застосувати нормативне визначення правового режиму зони надзвичайної екологічної ситуації, який може тимчасово запроваджуватися в окремих місцевостях у разі виникнення надзвичайних екологічних ситуацій і спрямовується для попередження людських і матеріальних втрат, відвернення загрози життю і здоров'ю громадян, а також усунення негативних наслідків надзвичайної екологічної ситуації [3].

Характеризуючи правовий режим радіоактивно забруднених територій, маємо забезпечити пріоритети визначені на рівні ст. 16 Конституції України [4], яка передбачає необхідність забезпечення екологічної безпеки і підтримання екологічної рівноваги на території України, подолання наслідків Чорнобильської катастрофи – катастрофи планетарного масштабу. Тобто Конституція України закладає зобов'язальний зміст правового режиму радіоактивно забруднених територій внаслідок Чорнобильської катастрофи. Саме подолання наслідків аварії: відновлення та екологічне оздоровлення є серед пріоритетних завдань правового режиму радіоактивно забруднених територій.

Досліджуючи можливі шляхи відновлення та екологічного оздоровлення відповідних територій, можемо говорити про три ключових фактори, які має бути покладено в основу такого відновлення, а відповідно й їх правового режиму: по-перше, це фактична консервація таких територій з обмеження доступу людини та очікуванням природного самовідновлення, що можливе впродовж досить тривалого часу; по-друге, це реалізація комплексу активних заходів з екологічного оздоров-

лення відповідних територій, які б передбачали вилучення та нейтралізацію радіоактивно забруднених предметів та речовин, а також відновлення екосистем; по-третє, це достатнє фінансування заходів, спрямованих на екологічне оздоровлення та відновлення радіоактивно забруднених територій.

Аналізуючи положення Закону України «Про правовий режим території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи» № 791а-ХІІ від 27 лютого 1991 р. [5], приходимо до висновку, що більшість його норм спрямована саме на консервацію екологічної ситуації на відповідній території, зокрема поділу території на відповідні зони та визначення обмежень як у доступі на такі території, так і видів господарської діяльності в межах відповідних зон. Водночас заходи з екологічного оздоровлення таких територій або не згадуються, або впливають із загальних положень стосовно необхідності моніторингу та зниження рівня радіоактивного забруднення, що вимагає доповнення та конкретизації положень спрямованих на відновлення радіоактивно забруднених територій.

Значно сприятиме природному самовідновленню також нормативне врегулювання заповідного режиму радіоактивно забруднених територій. Необхідність їх включення до об'єктів природно-заповідного фонду обговорювалась з моменту виникнення аварії. У 2007 р. на радіоактивно забрудненій території створено заказник. А у 2016 р. Указом Президента України від 26 квітня 2016 р. [6] на теренах Іванківського та Поліського районів Київської області, в межах зони відчуження і зони безумовного (обов'язкового) відселення, утворено Чорнобильський радіаційно-екологічний біосферний заповідник площею 226 964,7 га, який став найбільшою природоохоронною територією в Україні. Територія заповідника включає як заповідну зону, де заборонена господарська діяльність і збереглася велика кількість старих лісів, так і зону антропогенних ландшафтів, де допускається ведення обмеженого сільського господарства: випас тварин чи сінокосіння. Між ними розташовано буферну зону, що покликана забезпечити заповідну зону від впливу життєдіяльності людини.

За відсутності антропогенного чинника, безперечно, відбулось певне відновлення екосистем, включаючи лісову рослинність, збільшення диких тварин. Самосійні ліси, що почали тут з'являтися, завдяки різноманітності видів дерев ще й різного віку є більш стійкими до пожеж, ніж штучно насаджені. Особливо позитивним стало завезення на ці території коней Пржевальського, які відіграють важливу роль в підтримці угруповань трав'янистих рослин [7].

Водночас навіть запровадження природно-заповідного режиму не вирішує проблему пожежної безпеки лісів, накопичення обсягів горілої деревини, лісової підстилки та радіоактивно забрудненого попелу, яка щороку зростає у обсягах за рахунок нових лісових масивів, що засохли і згоріли, збільшує загрозу нових катастрофічних пожеж. Крім того, зона радіоактивно забруднення залишається досить стабільною і потенційно небезпечною. Вихід з такої ситуації передбачає вжиття активних заходів, спрямованих на екологічне оздоровлення радіоактивно забруднених територій. Адже екологічне оздоровлення радіоактивно забруднених територій цілком обґрунтовано розглядається як процес

соціально виправданого повернення радіоактивно забруднених територій у подальше корисне використання та у суспільно прийнятний естетичний стан. Відповідно завданням екологічного оздоровлення радіоактивно забруднених територій є зменшення радіаційного поромінення від забруднених поверхневих та підземних вод, ґрунтів, об'єктів для зберігання відходів та іншої забрудненої інфраструктури [8, с. 14]. Відтак, виробнича орієнтація підприємств в зоні спеціального промислового використання повинна забезпечувати очищення територій 30 км зони від радіоактивних відходів будь якого типу, їх утилізацію та переробку з вилученням радіонуклідів для передачі на довготривале зберігання в сховищах. Відновлення деградованих екосистем здійснюватиметься переважно шляхом вилучення радіоактивно забрудненої горілої деревини та лісової підстилки, а також сухоостою, сприяння природному поновленню корінних лісових екосистем та відновленням водності водно-болотних угідь, за допомогою ремонту і реверсного застосування наявної меліоративної системи [9].

Наступним складником, що визначатиме ефективність та спроможність заходів, спрямованих на відновлення та екологічне оздоровлення радіоактивно забруднених територій, є забезпечення належного обсягу фінансування. Враховуючи переважно державну власність на об'єкти радіаційної небезпеки та землі, зокрема зони відчуження та зони безумовного (обов'язкового) відселення території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи, обґрунтованою є необхідність державного фінансування екологічного оздоровлення відповідних територій. Зокрема, згідно зі ст. 6 Закону України «Про правовий режим території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи» [5] фінансування робіт у зонах, що зазнали радіоактивного забруднення, здійснюється за рахунок державного бюджету України, а також інших фінансових надходжень. Беручи до уваги обов'язок дер-

жави із забезпечення екологічної безпеки, яка безпечно охоплює і право на безпечне довкілля, фінансування заходів з екологічного оздоровлення та відновлення радіоактивно забруднених територій мало б носити пріоритетний характер та належне забезпечення в державному бюджеті. На жаль, фінансування заходів з екологічного оздоровлення радіоактивно забруднених територій або взагалі відсутнє, або має досить обмежений характер, що не дає змоги забезпечити відновлення забруднених територій та досягти екологічної рівноваги.

У цій частині варто підтримати позицію Ю.П. Пахолок, що у випадку обмеженого фінансування заходів з екологічного оздоровлення радіоактивно забруднених територій урядом держави повинно бути розроблено комплексну стратегію екологічного оздоровлення радіоактивно забруднених територій та об'єктів як складника екологічної, навіть радше національної безпеки [8, с. 14]. Водночас фінансування таких заходів має відбуватись на засадах сталого розвитку з метою збереження екологічно відновлених територій для майбутніх поколінь.

ВИСНОВКИ

Підводячи підсумки проведеного дослідження, маємо відзначити необхідність комплексного підходу до правового забезпечення екологічного оздоровлення радіоактивно забруднених територій, що включатиме необхідність локалізації таких територій шляхом запровадження природоохоронного режиму з обмеженим характером антропогенного впливу. Визначення комплексу заходів, спрямованих на вилучення або нейтралізацію радіоактивно опромінюючих компонентів в рамках окремих програм відновлення таких територій. Забезпечення пріоритетного бюджетного фінансування заходів з екологічного оздоровлення радіоактивно забруднених територій та об'єктів як складової національної безпеки.

Список використаних джерел

1. Мірошніченко А.М. Земельне право України. Київ, 2011. 678 с.
2. Земельне право України: Підручник / М.В. Шульга та ін. Київ, 2004. 368 с.
3. Про зону надзвичайної екологічної ситуації: Закон України від 13 липня 2000 року № 1908-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1908-14#Text>
4. Конституція України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
5. Про правовий режим території, що зазнала радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи: Закон України 27 лютого 1991 року № 791а-XII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/791a-12>
6. Про створення Чорнобильського радіаційно-екологічного біосферного заповідника: Указом Президента України 26 квітня 2016 року № 174/2016 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/174/2016#Text>
7. Як природа Чорнобиля захищає нас від радіації. URL: <https://ecoaction.org.ua/pryroda-chornobylia-zakhyshchaie.html>
8. Пахолок Ю.П. Екологічне оздоровлення радіоактивно забруднених територій як складова екологічної безпеки. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія: Право*. 2023. Т. 2. № 77. С.11-16.
9. Концепція комплексного відновлення і розвитку територій зони відчуження і зони безумовного (обов'язкового) відселення, що зазнали радіоактивного забруднення внаслідок Чорнобильської катастрофи на 2021-2070 роки. URL: <https://ecolog-ua.com/news/konceptiya-kompleksnogo-vidnovlennya-i-rozvytku-terytoriy-zony-vidchuzhennya-i-zony-bezumovnogo>

References

1. Miroshnychenko A.M. Land Law of Ukraine. Kyiv, 2011. 678 p. (in Ukrainian).
2. Land Law of Ukraine / M. V. Shulha et al. Kyiv, 2004. 368 p. (in Ukrainian).
3. On the zone of emergency ecological situation: Law of Ukraine of July 13, 2000 No. 1908-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1908-14#Text> (in Ukrainian).
4. Constitution of Ukraine: adopted at the fifth session of the Verkhovna Rada of Ukraine on June 28, 1996. Information of the Verkhovna Rada of Ukraine. 1996. No. 30. Art. 141. (in Ukrainian).
5. On the legal regime of the territory exposed to radioactive contamination as a result of the Chernobyl disaster: Law of Ukraine

of February 27, 1991 No. 791a-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/791a-12> (in Ukrainian).

6. On the creation of the Chernobyl radiation-ecological biosphere reserve: by Decree of the President of Ukraine of April 26, 2016 No. 174/2016 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/174/2016#Text> (in Ukrainian).

7. How the nature of Chernobyl protects us from radiation. URL: <https://ecoaction.org.ua/pryroda-chnobylia-zakhyshchaie.html> (in Ukrainian).

8. Pakholok Y.P. Environmental rehabilitation of radioactively contaminated territories as a component of environmental safety. *Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University. Series: Law*. 2023. Vol. 2. No. 77. pp. 11-16. (in Ukrainian).

9. The concept of comprehensive restoration and development of the territories of the exclusion zone and the zone of unconditional (mandatory) resettlement, which were exposed to radioactive contamination as a result of the Chernobyl disaster for the years 2021-2070. URL: <https://ecolog-ua.com/news/koncepciya-kompleksnogo-vidnovlennya-i-rozvytku-terytoriy-zony-vidchuzhennya-i-zony-bezumovnogo> (in Ukrainian).

Ivan KOSTIASHKIN

Doctor of Legal Sciences, Professor, Head of department, Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of Management and Law

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8476-9583>

e-mail: kostyshkin@meta.ua

Serhii ZAVERUKHA

PhD in Legal Sciences, Associate Professor of department, Leonid Yuzkov Khmelnytskyi University of Management and Law

ORCID: <https://orcid.org/0009-0009-8898-0536>

e-mail: valeriya5@ukr.net

LEGAL REGIME OF RADIOACTIVELY CONTAMINATED TERRITORIES: PROBLEMS OF ECOLOGICAL IMPROVEMENT

The paper deals with the problems of the legal regime of radioactively contaminated territories. Particular attention is paid to the implementation of constitutional priorities, which provide for the need to ensure environmental safety and maintain ecological balance on the territory of Ukraine, overcoming the consequences of the Chernobyl disaster. Moreover, the paper emphasizes the mandatory content of the legal regime of radioactively contaminated territories due to the need to overcome the consequences of the accident. Accordingly, restoration and ecological rehabilitation are identified among the priority tasks of the legal regime of radioactively contaminated territories. The issue of insufficient legal provision of measures for the ecological improvement of such territories is raised in the Law of Ukraine "On the Legal Regime of the Territory Exposed to Radioactive Pollution as a Result of the Chernobyl Disaster". The majority of its norms are aimed precisely at the conservation of the ecological situation in the relevant territory, in particular the division of the territory into relevant zones, and the definition of restrictions both in access to such territories and types of economic activity within the limits of the relevant zones, which requires supplementing the provisions of the Law aimed at the restoration of radioactively contaminated territories. Taking into account the state's duty to ensure environmental safety, the priority nature and proper financing of measures for environmental improvement and restoration of radioactively contaminated territories in the state budget are considered. Based on the results of the conducted research, a complex approach to the legal provision of ecological rehabilitation of radioactively contaminated territories is substantiated, which will include the need to localize such territories by introducing a nature protection regime with limited anthropogenic influence. Determination of a set of measures aimed at the removal or neutralization of radioactively irradiating components within the framework of separate programs for the restoration of such territories. Provision of priority budget financing of measures for ecological rehabilitation of radioactively contaminated territories and objects is analysed as a component of national security.

Keywords: legal regime, environmental improvement, radioactively contaminated territory